

Najnovije doba hrvatske povjesti. Napisao dr. Rudolf Horvat. U Zagrebu, 1906, izdala „Matica Hrvatska“. Nagradjeno iz zaklade Aleksandra pl. Vuščića za g. 1901—1904. — Živahno delovanje na zgodovinskem polju! V „Mali knjižnici“ opisuje Šišić starejšo hrv. zgodovino do 1526. l., a evo v tem rednem izdanju „Matice Hrvatske“ nam podaja petrinjski profesor dr. R. Horvat najnovejšo zgodovino. Slovenci moremo le obžalovati, da se pri nas tako malo kreče zgodovina; ginejo nam nekako tudi lokalni zgodovinarji. — Horvat je opisal v tem delu dobo od 1790. l., to je od leta, ko je hrvatsko plemstvo iz egoistnega strahu pred jožefinskim in francoskim duhom svojo domovino spravilo v „realno“ unijo z Ogrsko, do 1873. l., ko je zavladał ban „pučanin“ Mažuranić; za uvod in tolmač usodnim madžarofilskim težnjam hrvatskega plemstva izza l. 1790. je podana slika Jožefovih kmetoljubnih reform in njegovega centralizovanja, ki je pretilo uničiti staroplemiške „konstitucije“. Na drugi strani pa je v dodatku še pregled najnovejše zgodovine, banovanje Mažuranića, Lad. Pejačevića in tudi Khuena. „Čitatelj mi bo rad oprostil, da v tem pregledu nisem opisoval žalostne svaje rodoljubov hrvatskih. Grdilo se mi je pa potanje prikazovati ustavná násilja bana Khuen-Hedervarija“, piše pisatelj v uvodu, češ, „ta násilja je že tako obsodil narod hrvatski, voleč od 3.—5. maja 1906 poslance, od katerih pričakuje, da bodo Hrvatsko ustavno preporodili. Dal Bog, da bode tako!“ Knjiga o tej najnovejši zgodovini bi pred par leti bila kratko malo nemogoča; zato jo smemo smatrati za vesel pojav svobodnejših časov. Potrebna in važna je tem bolj, ker se tiče še dandanes akutnih vprašanj; zlasti ustavne borbe in trvenja izza l. 1860. do nagodbe so velezanimive in (mislim) v tej knjigi širšim krogom prvič v celoti opisane. Mi Slovenci nimamo o tej dobi nikake zgodovine, a kdorkoli jo bo pisal, bo se vsekakor moral vglobiti tudi v takratno politično življenje hrvatsko; zakaj takrat še ni bilo dualizma, dualizem je baš nastajal in s tem usodepolna ločitev Slovencev in Hrvatov. Moram reči, da sem z zanimanjem čital baš opis te dobe, ki mi je prilično malo znana kakor pač večini moje generacije. Sploh kdor hoče razumeti hrvatsko politiko, naj seže po Horvatovi knjigi! Jaz sem si naredil to-le sodbo: Ko bi se bili Hrvati s a m i in prej pogajali in pogodili direktno s kraljem, nego so se pogajali s a m i Madžari, bi bili oni — prvi! A tako so oklevali, dokler jih niso prehiteli „bratje“ onostran Drave. *Dr. Fr. Ilešič.*

Pod absolutizmom. Historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850—1860). Napisao dr. Nikola Andrić. U Zagrebu 1906. Izdala „Matica Hrvatska“, II. zvezek „Male knjižnice“. Kdor je čital Trdinove „Bahove huzarje in Ilire“, ima politično in splošno-kulturno ozadje za literarno sliko, ki nam jo v tej knjigi razvija dr. Nikola Andrić; treba ti je čitati samo še Horvatovo „Najnovijo doba hrvatske povjesti“, ki jo je takisto letos izdala „Matica Hrvatska“ in ki ti opisuje tudi dobo pred absolutizmom, namreč ilirizem, in dobo po absolutizmu, ustavni preporod, pa imaš tudi okvir za Andrićevo monografijo. V „zahvalo“ za l. 1848. so Hrvati izgubili svojo 1000 letno ustavo, a za to dobili slovenske in češke nemškutarje za gospodarje in ž njimi štreberstvo, denuncijantstvo in špijonstvo, vse to radi najsvetejšega interesa, „Deutschlands Sprache zu fordern“. Narodna surka in crven-kapa sta se umaknili fraku in cilindru, ki sta bila nekako vnanji znak germanske kulture; surka se je smatrala „als eine Demonstration gegen Staat und Kaiser“. Seveda so književnosti ilirske vatre polomile take razmere krila. Vraz je bil legel v grob že 1851. l., Gaj se je prilagodil neprilikam, Pferadović je nosil vojaški ovratnik; agilni Bogović je leta 1852. začel izdajati leposlovni časopis „Neven“, a je bil radi nedolžne Filipovićeve pesmi „Domorodna utjeha“ z avtorjem vred obsojen na dve leti težke

ječe v lancih (verigah). V šole se je polagoma uvajal nemški učni jezik; najbolj črno ime v preganjanju hrvatskega jezika v šoli in domoljubnih profesorjev sta si pridobila ravnatelj zagrebške gimnazije Josip Premru in njegov nadzornik dr. Anton Jarc, po rodu Slovenca!! Ta „kulturna“ strahovlada je pognala celokupno hrv. književnost v novo kolotečino; zanosne politične davorije so morale utihnuti, a prišli so potem novi ljudje z novimi cilji—kakor če se gorski bujci (hudourniku) iznenada postavi počez velikanska skala, privalivši se s strmine; za trenutek zastane hudournik, dokler ne najde novega duška in ne krene po popolnoma novi poti. Za entuziasno dobo diletantizma je prišlo krepko življenje politične in književne samozavesti; absolutizem je tih prehod iz ene dobe v drugo; v središču te književne prehodne dobe stoji ličnost Mirka Bogovića, a nje največji pojav je Luka Botič, ki je prvi v svoji poeziji iztical bratstvo muslimanskega in krščanskega elementa srbo-hrvatskega. Konec absolutistnih časov se je efektno odigral na pozornici l. 1860., ko je gospod Himmel, nemški glumec, s svojim modrim frakom moral izginiti z nje ob žvižganju in „sviranju“ občinstva. Ta bučni konec žalostne dobe se je pripravljaj že prejšnje leto, ko je članica italijanske družbe, Slovenka Irena Sassi, za petje hrvatskih arij bila poplačana z venci in cvetjem: hodeč po Jurjevskem groblju, je našla Vrazov grob, in prečitavši rodoljubni napis na njegovem spomeniku, sname z neder kito cvetja, splete v hipu venec in ga dene spomeniku na liro; Hrvat-pesnik, ki je bil z njo, speva ta moment v tisku in Slovenka je bila na pozornosti oduševljeno sprejeta. — Andrićeva monografija je pač prva svoje vrste in je razkrila tudi književnike, ki so bili dosle znani samo po imenu. Cena ji je 30 h (str. 127.).

Dr. Fr. Ilešič.

Dve knjigi L. Gumplowicza. Pred kratkim sta izšli v novi izdaji dve knjigi slavnoznanega sociologa in navdušenega Poljaka in Slovana L. Gumplowicza, ki sta pač znani marsikateremu slovenskemu akademiku. Gumplowiczevo „Občno državno pravo“ je delo, ki takorekoč revolucionira duhove. Genijalna je vprav koncepcija države, ki jo nam nudi poljski učenjak v tem delu, saj on je bil prvi, ki je brezobzirno zahteval, da je treba državo sociologično in ne juridično razumevati. Tretja izdaja „Občnega državnega prava“ obsega nekoliko vele-zanimivih novejših spisov, ki so bili večinoma že drugod priobčeni, kakor na primer poglavje: „O psihologiji zgodovino opisja“ in „Srbi in Hrvati“. (Prevod je izšel pred leti v „Slovenskem Narodu“.) Veselo presenečen pa bo vsak slovenski bralec, ki najde v poglavju o „Narodnostnih bojih v Avstriji“ sledeče znamenite, skoraj nekoliko preoptimistne besede: „Tudi Slovenci se bodo razvijali v kljub temu, da se morajo boriti na lastnih tleh z dvema kulturnima narodoma. Na slovenskih tleh ju bode zadela usoda vseh starih kulturnih narodov. In zadovoljni naj bodo Nemci in Italijani, ako jih mladi barbari ne bodo premagali na domači zemlji.“ Kakor je iz teh vrst razvidno, preveva Gumplowicza topel optimizem, kadar govori o nas Slovencih. Tudi v novi izdaji njegovega „Oesterreichisches Verwaltungsrecht“ se nahaja nekoliko laskavih opazk o razvitku slovenskega naroda. Z velikim zanimanjem zasleduje Gumplowicz naš razvitek in posebno njegovi učenci, juristi na graški univerzi, so se pač večkrat prepričali, da navdaja tega poljskega učenjaka neka vroča, vprav mladeniška simpatija za vse, kar je slovensko, Nepobitno dejstvo je pa žal, da je Gumplowicz v inozemstvu, posebno v Italiji in severni Ameriki mnogo bolj čislán nego pri nas in v Nemčiji, kjer zakrknjeni nemški juristi nimajo zmisla za široke sociologične horizonte velikega Poljaka

—k.